

Україна очима іноземців

Майкл Вінч. «Одноденна держава»: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України. – К.: Темпора, 2012. – 348 с.

Події 1938-1939 років на Закарпатті – це п'ята спроба українців у ХХ столітті створити, нехай і на великому клаптику української землі, свою національну державу, що як і попередні чотири, теж закінчилося невдачею. Варто нагадати, що у міжвоєнний період територія т. зв. «Срібної землі» входила до складу Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь, а з 1928 р. – Підкарпатський край. В жовтні 1938 р. Закарпаттю було надано статус автономії, створено перший уряд Карпатської держави на чолі з Андрієм Бродієм, який займав проугорську позицію, тому через два тижні був замінений Августином Волошиним. В листопаді 1938 р. відбувся т. зв. Віденський арбітраж за рішенням якого Угорщині було передано частину Закарпаття з містами Ужгород, Берегове, Мукачеве. Після цього столицю Карпатської України, так тепер називалася автономна держава, була перенесена з Ужгорода до Хуста. Уряд А. Волошина зайнявся державотворчими процесами. Проводилася українізація освітньої системи та адміністрації. На виборах до Сойму Карпатської України в лютому 1939 р. Українське Національне об'єднання здобуло 93% голосів. Утворення української держави в Закарпатті справило велике враження в Галичині. Багато молодих людей нелегально переходили кордон і вливалися в Карпатську Січ – збройні сили молоді держави. Українськими державотворчими процесами на Закарпатті були занепокоєні окупаційні режими СРСР, Польщі, а також Німеччини, Угорщини та інших країн. Українське питання у міжвоєнній Європі, зокрема доля Карпатської України, стали розмінною монетою у великій стратегічній грі двох тодішніх найбільших диктаторсько-тоталітарних режимів – сталінського СРСР і гітлерівської Німеччини. Гітлер вирішив передати Закарпаття Угорщині, щоб залучити її до своїх агресивних планів.

У ніч з 14 на 15 березня Угорщина за згодою Гітлера, розпочала загарбання Закарпаття. В столиці Хусті Сойм 15 березня 1939 р. проголосив Карпатську Україну незалежною державою, президентом якої обрали Августина Волошина. Німецький консул запропонував Карпатській Січі негайно капітулювати, на що один з провідних членів ОУН – Михайло Колодзінський заявив: «У словнику українського націоналіста немає слова капітуляція. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити на коліна ніколи!».

З огляду на це, особливий інтерес являє собою книжка англійського журналіста Майкла Вінча, який від 1 січня до 15 березня 1939 р. перебував на Закарпатті, де об'їздив всі райони Карпатської України. Він активно спілкувався з різними учасниками тогочасних подій: міністром Ю. Реваєм, начальником поліції Белеєм, чеським генералом Л. Прхалою, священиками, рабинами, вчителями, українцями, русинами, чехами, німцями, швабами, угорцями, службовцями, селянами, робітниками, інтелігенцією. Слід зауважити, що М. Вінч потрапив у Карпатську Україну з уже сформованою

думкою про події, які там відбувалися. Ця думка була поширеним у Європі стереотипом – Карпатська Україна це німецький проект створення Великої України. На жаль, ці, здебільшого фальшиві, стереотипи щодо українського національно-визвольного руху, існують й до сьогодні і заважають іноземцям зрозуміти й об'єктивно оцінити складні процеси українського націотворення й державотворення. Але, поза тим, книжка Майкла Вінча «Одноденна держава» – це унікальне свідчення неукраїнця про один з важливих етапів нашої визвольної боротьби.

У вступі автор зазначає, що «ця крихітна територія, захована в Центральній Європі на східному краю Карпатських гір... Це прекрасна земля, де вкриті розкішними буковими та смерековими лісами гори полого опускаються від снігових вершин до вузьких смужок рівнинних територій, засаджених кукурудзою та виноградником». Але далі він упереджено заявляє: через крайню бідність, постійні намагання ззовні завоювати душу і серце її населення, розмаїття національних меншин і люту ненависть та упередження між ними, в Карпатській Україні є щось гротескне». Стосовно такого бачення англійського журналіста, автор вступної статті до книги Лесь Белей зазначає: «В період, коли вирішувалася доля Карпатської України, усі зацікавлені сторони підігравали політичний градус: угорці, румуни, чехи, та німці вели активну пропаганду серед своїх одноплемінників у Карпатській Україні, а поляки організували диверсійні терористичні акції... Звичайно, британець, громадянин держави з довгою і успішною державою – чи то пак імперієтворчою традицією, бачить багато прорахунків у спробах «розкласти багаття» нової держави».

Та все ж, книжка Майкла Вінча – унікальне свідчення тієї епохи. Деяких деталей не лише політичної історії Закарпаття, а й побуту та культури ми не знайдемо в інших джерелах. Дорога з Праги через Пряшів до Хуста описана надзвичайно живописно: «Подорожуючи із заходу на схід ми лише те й робили, що видиралися нагору з однієї долини і з'їжджали вниз у наступну. Обабіч дороги відкривалися поля кольору сепії, поділені, як шахівниця, на крихітні селянські клаптики, а понад ними – низькорослі ліси, які селяни утримують у спільній власності і сьак-так доглядають: вони тягнуться вгору до гірських вершин, де починалися справжні ліси. То тут, то там виднілися села. У кожній долині архітектурний стиль відрізнявся від інших, але, на загал, від низьких дерев'яних хатинок, помальованих у темно-синій колір із стрімкими солом'яними стріхами, враження було однакове».

Згодом, поселившись у Хусті, М. Вінч неодноразово вибиратиметься у гори, відвідуватиме гірські села, полонини і його спостережливе око і вправна журналістська рука дадуть яскраву картину життя і побуту Карпатської України. Кожен селянин мав доглянуту маленьку садибу, часто відгороджену від сусідів охайним парканом із високих стовпців та поперечок. Усе зроблене з коричневої деревини. У центрі кожної садиби стояла коричнева, збудована з колод, хата з низько навислим дахом. Посередині найдовшої сторони були двері, до яких прилипали крихітні віконця, а довга вузька платформа або веранда, простягалася від краю до

краю хати. Дах виступав вперед, щоб захистити ці платформи. Дерев'яні хати збудовані з товстих дощок, які заходять одна на одну, або які щільно припасовані одна до одної; з суцільно необструганих стовбурів зі щілинами, за заповненими мохом і штукатуркою; з велетенських пластів деревини, вирізаних із центрального перерізу дерева – у цьому разі якихось трьохчотирьох вистачає на всю стіну.

Вражають подробицями описи Хуста, Рахова, Ясіні, Севлюша (Виноградова), Солотвино та ін. містечок та сіл Закарпаття. Автор вдається до історичних екскурсів у минуле, як от історії збройного повстання в Ясіні у 1919 році проти угорського поневолення, керівниками якого були три брати Климпуші – Василь, Іван та Дмитро, Стефан Клочурак й Олекса Мочерняк.

В книзі добре показано генезу українського та русинського рухів, зокрема щодо останнього М. Вінч зауважує: «росіяни, які завжди мріяли розширити свій вплив на південь аж до Константинополя, побачили в цих русинах можливий важіль для здобуття першого плацдарму за Карпатами, отож у Карпатській Україні і було виплекано панслов'янський рух, кінцевою метою якого було приєднання цієї території до Росії». Хочемо наголосити, що суть і кінцева мета сучасного русинського руху не змінилися.

Цікаво інтерпретує М. Вінч і український рух в Карпатській Україні, який на його думку почав поширюватися тут наприкінці ХІХ ст., але особливо активним став після Першої світової війни. В цьому контексті він розглядає особливості угорської та чеської політики щодо Закарпаття, зазначає при цьому, що часи угорського панування це була змарнована і пропалена земля. «Саме чехи довели до ладу дороги, спорудили мости, повчили людей читати, побудували лікарні тощо». Тому, античеська пропаганда у 1938 – 1939 рр., вважає М. Вінч, особливо зважаючи на загрозу угорської окупації, була згубною для Карпатської України, як і надто завищені сподівання на допомогу Німеччини.

Обстановка в країні напередодні виборів до Сойму Карпатської України, самі вибори та їх результати – понад 92 % за Українське Національне Об'єднання, Карпатська Січ, діяльність ОУН, зв'язки Галичини і Закарпаття, взаємини між національностями Закарпаття – все це детально, яскраво, образно подано у книзі М. Вінча «Одноденна держава».

Хуст за декілька днів до приходу угорців, пише він, скидався на божевільню, у якій пацієнтів випустили на волю. У повітрі витали чутки та контрчутки. Кожна людина була потенційним ворогом кожному. Більше того, ми були зовсім відрізані від зовнішнього світу. Газети надходили із запізненням або взагалі не доходили, телефонний та телеграфний зв'язок з іноземними державами було заборонено, а внутрішній зв'язок був настільки поганим, що для того, щоб додзвонитися до Праги, можна було чекати двадцять чотири години.

«Так почалися драматичні двадцять чотири години, протягом яких Українська Республіка мала народитися та померти, - зазначається в книзі. Ці двадцять чотири години ми пронесли в трьох різних державах. Прокинулись ми в Чехословацькій Республіці. До вечора Карпатська Україна була вільним

краєм. Наступного дня увійшли угорці. Німці, що окупували Прагу рановранці того дня, як було оголошено, не були зацікавлені в Карпатській Україні, і таким чином маленька республіка, яку вся Європа вважала зародком Великої України, була задушена при народженні».

Тому має рацію автор вступної статті до книжки Л. Белей, який пише, що над Карпатською Україною, ще перед проголошенням незалежності нависав геополітичний фатум. Угорці були сповнені реваншистських настроїв після Тріанону. Поляки шукали союзу з Угорщиною й організували теракти в Карпатській Україні. Долю Чехословаччини вирішила нацистська Німеччина. Надії на останню з боку Карпатської України були абсолютно марними. Додамо від себе – у створенні й утвердженні Карпатської України абсолютно не був зацікавлений також сталінський СРСР.

*Олег Полянський, професор,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін ЛДУФК*